

“DEVLET ANA” ROMANINA NAKŞEDİLEN DEDE KORKUT DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ*

ÖZ: “Devlet Ana” romanı, ele aldığı konu ve üslup özellikleri itibariyle yazarın eserleri arasında farklı ve özel bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş öyküsünün anlatıldığı romanda, Kemal Tahir, Dede Korkut’ta yer alan çeşitli kültür unsurlarını, dil ve söyleyiş özelliklerini büyük bir ustalıkla kullanmıştır.

Bu çalışmada “Devlet Ana” romanında tespit ettiğimiz “Dede Korkut yansımaları” ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta, Dede Korkut’ta yer alan üslup özelliklerinin, eski Türk geleneklerinden biri olan değerli hayvanlar kesilerek yapılan toy, kadın sadakati, İslam inancı, ölüm karşısında gösterilen sabır ve daha birçok kültür unsurunun roman kişilerinin duygu, düşünce ve anlayışını yansıtmakta kullanıldığına vurgu yapılmıştır.

Ele aldığımız eserin 1968 yılı TDK ödülünü almasında roman düzlemine işlenmiş olan Dede Korkut nakışlarının etkisinin olduğu kuşkusuzdur.

Anahtar Kelimeler: Devlet Ana, Dede Korkut Hikâyeleri, üslup, kültür unsuru.

The Language of Dede Korkut, Style and Various Cultural Peculiarities in Devlet Ana Novel (mother state)

ABSTRACT: Novel “Devlet Ana” has a special and unique place among the works of the author in terms of its topic and style. Kemal Tahir used various cultural elements, language and utterance features skillfully in Dede Korkut in which setting period of Ottoman was told.

In this work, “Dede Korkut reflections” identified in “Devlet Ana” were evaluated in details. Stylistic features in Dede Korkut, “toy” (a type of feast) made by killing precious animals which is one of the old Turkish traditions, women loyalty, Islamic belief, patience against death, and many more cultural elements used to reflect the opinions, ideas and understanding of characters in the novel are emphasized in conclusion part.

* Siirt Üni., Eğt. Fak. İlköğretim Böl. rezankarakas@hotmail.com

It is doubtless that the work we study had the effect of Dede Korkut vignette, embroidered to the platform of fiction when awarded Turkish Language Institution in 1968.

Key Words: Devlet Ana, Dede Korkut Stories, style, cultural elements.

Giriş

Dede Korkut hikâyeleri, Türk insanının kültürünün, hayata bakış açısının, inançlarının ve toplumsal değerlerinin edebî dille anlatıldığı bir başyapıttır. Destan ve halk hikâyeleri arasındaki geçiş ürünlerinden olan bu metinler için “destanî hikâyeler” tabiri de kullanılır. Bu eserler, halk hikâyeleri başta olmak üzere birçok geleneksel sözlü edebiyat ürününün yapı ve içerik unsurlarının oluşmasında etkili olmuştur.

Dede Korkut’un Dresden ve Vatikan kütüphanelerinde iki yazma nüshası bulunmaktadır. Dresden nüshasında “giriş” bölümü ve on iki hikâye yer alır. Birbirinden bağımsız olan bu hikâyelerde, Oğuzların kendi aralarında ve düşmanlarıyla olan mücadeleleri nazım-nesir karışık olarak anlatılır. Anlatı kahramanları, Oğuz beyleri ve çoğunlukla bu beylerin 16 yaşlarındaki oğullarıdır.

Dede Korkut kitabının “olağanüstü varlıklarla savaşma”, “ava çıkma”, “tutsaklıktan kurtarma” motifleriyle gelişen hareketli bir olay örgüsü vardır. Hikâyelerde olay örgüsü, “mücadele” temi etrafında gelişir. Bu durum, dönemin yaşam şekliyle ilişkilidir. Göçebe kültürünün üst seviyelerinde bulunan Oğuzlar için iyi ata binen, kılıç kullanan, savaşmaktan korkmayan kadın ve erkek her zaman değerlidir. Hikâyelerde “yiğitliğin” yüceltilmesi de bu yüzdendir.

“Bu hikâyelerin esası, Oğuzların Anadolu’ya gelmeden önceki hayatlarıyla ilgilidir” (Ergin 1997a: 54). Dede Korkut’ta mekân tam olarak çizilmemiştir. Oğuzların yaşadığı yerler tam olarak belli değildir. Oğuzların vatanı dağlar, ormanlar ve geniş otlaklardan oluşan bir “Oğuz ülkesi”dir.

Dede Korkut’un dili oldukça canlı ve akıcıdır. Bu da onun olay örgüsündeki hareketlilikle paralellik göstermektedir. Hikâyelerde “soy” veya “soylama” adı verilen manzumeler, eserin sanatsal ve estetiksel değerini arttırır.

Hikâyelerde çok az masal unsuru bulunması ve olayların gerçekten olmuş izlenimi vermesi yönleriyle hikâye ve romana benzeyen Dede Korkut metinleri, modern edebiyat ustalarının da dikkatini çekmiştir. Bazı yazarlar, geleneksel sözlü anlatım ürünü olan bu hikâyelerden etkilenmiş, hikâyelerdeki olayları, kahramanları, söyleyiş özelliklerini, atasö-

zû, deyim, alkış, kargış gibi kalıp sözleri ve çeşitli motifleri eserlerinde kullanmışlardır.

Murathan Mungan, Dede Korkut'ta yer alan Deli Dumrul hikâyesinden etkilenir ve onu yeniden yazar. Hikâyedeki ana temaya sadık kalarak yazdığı bu hikâyede anlatıcı olarak Azrail'i kullanılır. Dede Korkut'taki Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul'un eşi, canını eşi için feda edebileceğini dile getirirken, Murathan Mungan'ın anlatısında eş de tıpkı anne-baba gibi Deli Dumrul için canını vermek istemez ve hikâye Azrail'in kendini Deli Dumrul için öldürmesiyle sonuçlanır. Yazarın "Dumrul ile Azrail" hikâyesi 63 sayfadır, eserde çok geniş tasvirlerle ve ruh çözümlemelerine yer verilmiştir.

Mungan, Dede Korkut'ta yer alan hikâyenin akışını bozmadan olaylara değişik ivmeler katarak anlatıyı zenginleştirmiş ve okuyucuya farklı bakış açıları sunmuştur. Lal Masallarının yazarı, kurmaca metin mantığı çerçevesinde Deli Dumrul hikâyesinin arketip ve motiflerini anlatısına iskele konumuna getirerek okurun muhayyilesini alt üst ederken, kahramanlarına trajik sonlar yaşatmıştır (Sezer 2010: 90).

Destan geleneğimizle halk hikâyesi geleneğimizin geçiş noktasında yer alan Dede Korkut'un etkisi, Yaşar Kemal'in romanlarında özellikle söyleyiş tarzında ve bazı motiflerde kendini gösterir. O; Manas destanı, İlyada, Gilgamiş, Humarbi, Dede Korkut, Memo Alan gibi sözlü anlatının temel eserlerini bilmenin romancı olmanın ilk basamağı olduğunu belirtir (Topçu 2008: 161).

Bu sözler, Yaşar Kemal'in romanlarında yer alan Dede Korkut üslubunun nedenini açıklayacak mahiyettedir. "İnce Memet" romanında Dede Korkut'taki "Tepegöz" hikâyesinde yer alan "yalnız gözüne kurşun işleme" motifi, İnce Memet'in efsaneleşmiş kişiliğinin önemli özelliklerinden biri olarak kullanılır. "Kale Kapısı" romanında ağıtçı kadınların ağıt yakmaya gelişleri dramatize edilirken Dede Korkut'taki "Kazan Beyin oğlu Uruz Beyin tutsak olduğu" hikâyede Oğuz Beylerinin Kazan'a yardım etmeye gelişlerinin anlatımındaki üslup kullanılır. "Yağmurcuk Kuşu", "Binboğalar Efsanesi", "Kale Kapısı", "Kanın Sesi" ve "Orta Direk" romanlarında daha çok kahramanların birbirlerine seslenişlerinde kullanılan Dede Korkut söyleyiş özellikleri bulunmaktadır.

"Devlet Ana" romanında Osmanlı Devleti kurulmadan önceki Anadolu'nun görünümü yansıtılır. anlatıda o dönemde Anadolu'daki siyasi boşluk, çeşitli milletler ve topluluklar arasındaki çatışmalar dramatize edilir. Bir uç beyliği olan Osmanlıların Söğüt dolaylarındaki yaşantısı, gelenek ve görenekleri, Karaca hisarlılar ve Bizanslılarla olan siyasi ve sosyal ilişkileri romanda çok geniş bir yelpazede ele alınır.

Ertuğrul Gazi, doksan yaşlarında ve hastadır. Osman Bey, onun yerine bakmakta ve işleri idare etmektedir. Osman Beyin amcasıyla olan beylik mücadelesi, Karaca hisarlılarla ve Bizanslı tekfurlarla ilişkileri etkili ve oldukça renkli bir şekilde tasvir edilir. Şeyh Edebalı'nın kızı Balkız ile Osman Bey'in evlilik süreçleri, Orhan Beyin Yar hisar tekfurunun kızı Lotüs'e olan aşkı, çeşitli tarihi olaylarla paralel olarak roman kahramanlarının kişisel dünyalarına ışık tutar. Keşiş Benito, Kamagan Derviş, Yunus (Emre), Şövalya Notüs Gladyus, Mavro, Kerimcan romanda yer alan diğer önemli karakterlerdir. Bu roman kişileriyle yazar, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarındaki Anadolu gerçekliğine ışık tutmak, dönemi canlı bir şekilde yansıtmak istemiştir.

“Devlet Ana” romanında Dede Korkut hikâyelerinden esinlenerek oluşturulan birtakım söyleyiş özellikleri ve kalıp söz grupları bulunmaktadır.

“Attan aygır, deveden tülü, koyundan koç boğazlatmak”, “kaba sarıkları yere çalmak”, “kas kas gülmek”, “karşu yatan kara dağı sormak”, “kalmış yiğit arkası”, “ölüm aldı yer gizledi”, “yalan dünya kime kaldı”

gibi ifadeler, doğrudan doğruya Dede Korkut'tan alınmıştır.

“Devlet Ana” romanında tespit ettiğimiz ve eserin dokusuna yayılmış olan Dede Korkut dil ve söyleyiş unsurları, yazarın eserinde tarihi bir üslup yakalama çabasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Bilge Ercilasun “Kuruluş Devrini Konu Alan Romanlar Üzerine” adlı çalışmasında, tarihi roman yazarlarının üslup meselesini ciddiye aldıklarını ve çoğunlukla Dede Korkut ve Orhun Abideleri üsluplarından yararlandıklarını söyler:

“Hepsi tarihi bir üslup yakalamak için araştırma yapmışlar ve gayret sarf etmişlerdir. Hepsi de üslup meselesini ciddiye almışlar, ele aldıkları devir için kullanacakları üslup üzerinde çalışmışlar, kahramanlarını bu üslupla konuşturmuşlardır...” (Ercilasun Tarihsiz :16).

Aşağıda, Dede Korkut metinlerinde yer alan bazı dil ve söyleyiş unsurlarıyla tarihî bir roman olan ve Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarının anlatıldığı “Devlet Ana” romanından alıntılanmış cümleler arasındaki benzerlikler karşılaştırılacaktır:

Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek boyunda yer alan aşağıdaki ifadeler, Beyrek'in gerdek gecesi otuz dokuz yiğidiyle düşmanlar tarafından tutsak alınması sonrasında yaşananları dramatize eder. Beyrek'in anne ve babasının yaşadıkları acı ve obadaki yas manzarası, anlatıda şöyle dile getirilir:

“Beyregün babası, kaba saruk götürüp yire çaldı, tarttı yakasın yırttı, oğul diyüben böğürdi zarılık kıldı, Ağ pürçeklü anası buldur buldur ağladı gözünü yaşın dökdi, acı turnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tarttı, kargu gibi kara saçını yoldı, ağlayubanı sıklayubanı ivine geldi. Pay Püre Bigün dünlüğü altun ban ivine şiven girdi. Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ eline yakmaz oldu” (Ergin 1997a: 130).

“Devlet Ana” romanında ise Ertuğrul Gazi’nin ölümü obada büyük bir üzüntüye sebep olur. Yazar, roman kahramanlarının yaşadıkları kederi anlatırken Dede Korkut üslubundan yararlanır ve roman kişinin ağzıyla şunları söyler.

“Kaba sarıkları yere çalın adamlar! Yakaları çekip yırtın! Öviündüğüm ak arslan gitti! Acı turnakları yüzünüze çalın karılar, al yanakların yırtılması”, “kızların ve gelinlerin kas kas gülmeyip ellerine kına yakmamaları” gibi yas ritüellerinin ve bunların söyleniş tarzının ortak olduğu görülür.

Her iki metin dikkatle incelendiğinde “kaba sarıkların yere çalınması”, “yakaların yırtılması”, “acı turnakların yüze çalınması”, “al yanakların yırtılması”, “kızların ve gelinlerin kas kas gülmeyip ellerine kına yakmamaları” gibi yas ritüellerinin ve bunların söyleniş tarzının ortak olduğu görülür.

Hikâyelerin altısının bitiminde Dedem Korkut gelerek boy boylar, soy soylar ve bir oğuzname dizer.¹ Biz, örnek oluşturması açısından sadece Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyda yer alan soylamayı buraya alıyoruz:

*Kanı didüğüm big erenler
Dünya menüm diyenler
Ecel aldı yir gizledi
Fâni dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Ahır son uçı ölümlü dünya* (Ergin 1997a: 115).

Bu ifadeler oldukça benzer bir şekilde “Devlet Ana” romanında da bulunmaktadır.

“Ölüm aldı yer gizledi. Yalan dünya kime kaldı! Gelimli gidimli dünya vay!.. Sonucu ölümlü dünya!..” (DA: 153).

Yukardaki cümleler, roman kahramanlarından Bacıbey’in Ertuğrul Gazi’nin ölümü sonrası yaktığı ağıtın bir parçası olarak eserde yer alır.

Ömer Faruk Akün, Dede Korkut’ta “Kahramanların duyguları, heyecanları, ıstırapları, hulâsa bütün içleri kendi ağızlarından ortaya dökülür. Vakanın inkişâfı, yalnız şahısları dışında cereyan etmeyip ruhlarına da sirayet eder. Hadiseler karşısında yaşadıkları psikolojik anlar bilhassa ifade edilir” (Akün 2006: 152) der. Dede Korkut kahramanlarının psiko-

lojik durumlarının yansıtıldığı bölümlerden biri de Bamsı Beyrek ile küçük kız kardeşi arasında geçen diyalogtur:

Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek boyunda on altı yıllık tutsaklıktan sonra Beyrek, kız kardeşiyle karşılaşır ve şunları söyler:

Karşı yatan kara tağı sorar olsam yaylak kimün

Sovuk sovuk sularını sorar olsam içit kimün

Tavla tavla şahbaz atları sorar olsam binit kimün... (Ergin 1997a: 138, 139).

Kemal Tahir ise Beyrek ile kızkardeşi arasında geçen diyalog üslubunu, Ertuğrul Beyin yas töreninde kullanır.

Romanda Ertuğrul Bey için Bacıbey ve obadaki diğer kadınlar, dizlerini döverek ağıt yakarlar:

“Hep bir ağızdan uludular:

-Karşı yatan kara dağı sorar isen yaylandı Bey, yaylan hani?

-Yaylan hani! Güm güm akan erkek sular, suyundu Bey, suyun hani?

-Suyun hani?

Vay Kara Osman Bey'imizin, Ak Gündüz Alp'in yiğit Savcı Gazi'nin yiğit babası...

-Vay dünyayı kara gördüm, akan suyu akmaz gördüm... Vay vay söndü ocaklarım, çakmakları yakmaz gördüm!

.....

-Tavla tavla yağız atlar, sorar isen atındı Bey, atın hani?

-Atın hani?

-Uğraşlarda düşman yenmek bahtındı Bey, bahtın hani?

-Bahtın hani?

-Karşı yatan kara dağı sorar isen yaylandı Bey, yaylan hani?

-Yaylan hani! Güm güm akan erkek sular, suyundu Bey, suyun hani?

-Suyun hani?...

-Tavla tavla yağız atlar, sorar isen atındı Bey, atın hani?

-Atın hani” (DA: 153, 154).

Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra söylenen yukarıdaki sözler, Dede Korkut hikâyelerinde on altı yıldan beri tutsak olan ve ailesinin

yaşayıp yaşamadığını bilmedikleri Beyrek'in dile getirdiği kalıp söyleyişle benzer niteliktedir. Yazarın bu yaklaşımı, "Devlet Ana" romanının kurgusuna ve anlatım tekniğine de uygun düşmektedir.

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde Banı Çiçek'in başkasıyla evleneceğini duyan ve esareten kurtularak Deli Ozan kılığına giren Beyrek, düğün yerine gelir ve Kazan Bey'i öven şu sözleri söyler:

*"Kalmış yigit arhası
Beze miskin umudu
Bayındır Hanun güyegüsi
Tülü kuşun yavrusu
Türkistanun direği
Amut suyunun aslanı
Karaçuğun kaplanı
Konur atun iyesi
Han Uruzun babası Hanum Kazan"* (Ergin 1997a. 144).

Yazar, Dede Korkut'taki bu soylama üslûbunu, romanda Ertuğrul beyin vasıflarını anlatırken kullanır.

*Kalmış yiğit arkası... Aç miskin doyurucu... Türkmen'in direği!..
Gaziler gazisi beyim vay! Alpler başbuğu, erenler serdari, bacılar atası,
Sakar suyun dalgıcı. Yeşil dağın kaplanı, ak atların binicisi, vay Ertuğrul
Beyim vay!..* (DA: 154).

Dede Korkut'taki manzumeyle romandaki ifadeler mukayese edildiğinde romandaki söyleyiş unsurlarının kaynağının Dede Korkut olduğu açıkça görülür. Bu yapıya, Dede Korkut'taki diğer hikâyelerde de rastlanmaktadır. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyun giriş kısmında Salur Kazan'ın nitelikleri övülürken "*tülü kuşun yavrusu, beze miskin umudu, Amut suyunun aslanı, Karaçuğun kaplanı, konur atın iyesi, kalmış yiğit arkası vb.*" kalıplar kullanılır. Kazılık Koca oğlu Yigenek boyunda, Yigenek, babasının tutsak olduğunu öğrenir öğrenmez Bayındır Hanın yanına gelerek ondan asker ister. Amacı uzun yıllardan beri tutsak olan babasını kurtarmaktır. Yigenek, Bayındır Hanı yine yukarıdaki klişe söyleyişle över.

Kemal Tahir, Ertuğrul Gazi'nin ölümü sonrası ağıt niteliğinde sarfedilen yukarıdaki sözleri, Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyunu Beyan eden hikâyenin çeşitli yerlerinden aldığı manzum parçalarla oluşturmuştur.

Dede Korkut'un "giriş" bölümünde Dede Korkut'a ait öğüt niteliğinde çeşitli sözler bulunur. Bunlardan biri "*Ölen adam dirilmez, çthan can girü gelmez*" (Ergin 1997a: 73). şeklindedir. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu ve Beyrek'in öldüğü boyda, Beyrek, Aruz Koca tarafından haince öldürülür. Beyrek'in ölümü, Oğuzlar'ı büyük bir yasa boğar. Ka-

zan Bey, yedi gün boyunca ağlar ve tahta çıkmaz. Kazan'ın kardeşi Kara Göne ile Kılbaş, Kazan'ın yanına giderler ve artık yas tutmanın değil, Beyrek'in intikamını almanın zamanıdır, diyerek şu sözleri söylerler: “*ağlamağile nesne mi olur* (Ergin 1997a: 250).

Dede Korkut'un farklı bölümlerinde geçen yukarıdaki iki söyleyiş, “Devlet Ana” romanında Ertuğrul Bey için yakılan ağıtları sonlandırmak amacıyla söylenen sözlerde kullanılır. Ertuğrul beyin çocukluk arkadaşı, seksen yaşındaki Akçakoca, heybetli bir şekilde ağıt yakılan yere gelir ve şu sözleri söyler:

“*Ağlamakla nesne olmaz. Ölen, ağıtla geri gelmez*” (DA: 154).

Begil Oğlu Emre boyundaki bir soylamada “*...Arku Bili ala Tağdan dünin aşdum/Akındulu görklü suyu deliüp dünin kiçdüm...*” (Ergin 1997a: 218). ifadeleri yer almaktadır.

Dede Korkut Hikâyelerinin birçok yerinde benzer ifadeler bulunmaktadır. Uşun Koca oğlu Segrek boyunda “*Arku bili Ala Tağdan dünin aşan, Akındulu görklü suyu deliüp kiçen* (Ergin 1997a: 231), Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu ve Beyrek'in öldüğü boyda “*Arku Bili Ala Tağdan dünin aşun, Akındulu görklü suyu deliüp kiçün* (Ergin 1997a: 248) sözlerine yer verilir.

”Devlet Ana”da yazar, aynı zamanda tarihî bir kişilik olan Yunus Emre'yi Dede Korkut ağzıyla konuştururken “dağların aşılması”, “taşkın suların geçilmesi” ifadelerine yer verir.

Yunus Emre, Kaplan Çavuş'u sevgiyle kucakladı, ellerini bırakmadan Dede Korkut ağzıyla şakalaştı:

“*Ağır adlı kentlerden geçtim geldim, kervan aşmaz dağları aştım geldim. Taşkın akan deli suları teptim geldim. “Belleri duman bastı, dereleri kar kapladı, yollar kitlendi. Tilkiler izleri, arılar koğanları yitirdi” demedim. Silayı doğruladım, dostu özledim. Sürdüm çıktım, yettim buldum!”* (DA: 213).

Kemal Tahir'in eserinde doğrudan doğruya “Dede Korkut ağzıyla şakalaşmak” ifadesine yer vermesi, romandaki dede korkut dil ve söyleyiş unsurlarının tespitini ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Uşun Koca Oğlu Segrek hikâyesinde Segrek, kardeşi Egrek'in tutsak olduğunu öğrenir ve evlendiği gece, kardeşini tutsaklıktan kurtarmadan gerdeğe girmeyeceğine dair yemin eder. Eşi ise sadakat belirten bir soylamayla Segrek'i bekleyeceğini söyler:

“*İrkek sinegi üzerüme kondurmayam*” (Ergin 1997a: 229).

“Devlet Ana” romanında Aslıhan, “*Erkek sineği üstüne kondurmaz arslan avrattı!*” (DA: 214). sözleriyle tasvir edilir.

“Erkek sineği üstüne kondurmamak” deyiminin “Dede Korkut” ve “Devlet Ana”nın ortak paydalarından biri olduğu dikkati çeker.

Dede Korkut’ta Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı, soğuk suların aktığı, çayırılı çimenli bir yerdeki manzaradan etkilenir ve hanımı Selcen Hatunla birlikte orada dinlenirler; yer içerler. Kan Turalı, bu esnada uykuya dalar. Anlatıcı, bu durumu “*Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelüridi*” (Ergin 1997a: 193). sözleriyle dile getirir. Dede Korkut’ta Oğuz beylerinin uykuya “küçük ölüm” dedikleri ve 7 gün uydukları belirtilir. Metinde uykudayken kâfir saldırısına uğrayan beylerden biri de Salur Kazan’dır. Anlatıda Salur Kazan’ın düşman saldırısı sırasında bile uyanmadığı nükteli bir şekilde anlatılır.

Oğuz yiğitlerinin uyku yüzünden başlarına gelen felaketleri anlatan yukarıdaki sözler, romanda Kaplan Çavuş’la Yunus Emre arasında geçen diyalogda Kaplan Çavuş’un diliyle verilir:

Yiğide ne belâ gelse uykuda gelir (DA: 214).

Kazılık Koca oğlu Yigenek boyunda Yigenek bir düş görür; düşünde dayısı ile soylaşır ve şunları söyler:

*Kese kese yimege yahni yahşı
Kese günde ser çeşme yügrük yahşı
Dayim geldiğinde tursa devlet yahşı
Bildüğün unıtmasa akıl yahşı
Karımından dönmese kaçmasa erlik yahşı*” (Ergin 1997a: 203).

“Devlet Ana” romanında Kaplan Çavuş, Yunus Emreyle konuşurken yukarıdaki manzumeye benzer söyleyişler kullanır. Yazar; bu durumu, “Dede Korkut şakası ile karşılamak” şeklinde dile getirir:

Ozanım Yunus. -Kederle gülümsedi, sonra kendini zorlayıp Dede Korkut şakasını karşıladı:- Hey hey! Kese kese yemek için kebab tatlı, kat kat zırhtan dönmeyince kılıç tatlı, geldiğinde hiç gitmese devlet tatlı, bildiğini unıtmasa akıl tatlı... (DA: 214).

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyda anlatıcı “*At ayağı külüg ozan dili çevük olur*” (Ergin 1997a: 110). diyerek nesir anlatımdan manzum anlatıma geçişi sağlar. Bu ifadenin yukarıdaki metin dışında Dede Korkut’ta toplam dört yerde geçtiğini ve anlatıcının hikâyede atladığı, anlatmadığı bölümleri bu sözleri söyleyerek geçtiğini görürüz.

Devlet Ana’da bu ifadeler, Dede Korkut’taki fonksiyonuyla eş degerde kullanılır. Romanda Kaplan Çavuş, “*Ozan dili çeviktir*” sözlerini Liya ile Demircan’ın ölümünün konuşulduğu kederli bir atmosferden kurtulmak maksadıyla kullanır:

“Bırakalım şimdi ölümlü dünyada ölüm laflarını... Ozan dili çeviktir. Bize haberin var mı yurttan ülkeden? Nereleri dolaştın geldin bu kez? (DA: 215).

“Ozan dili çeviktir” ifadesinin Dede Korkut’taki işleviyle “Devlet Ana” romanında kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Dede Korkut’ta bir olaydan başka bir olaya geçişi sağlayan bu formel kalıp, ancak dikkatli bir Dede Korkut okuyucusunun fark edebileceği bir unsurdur.

Dede Korkut’ta beylerin çeşitli vesilelerle attan aygır deveden buğra koyundan koç keserek ulu toy yaptıkları görülür.² Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda, evlat sahibi olmak isteyen Dirse Han’a, hanımı nasihatte bulunarak böyle bir toy düzenlemesini ister:

... ala çadırın yir yüzüne dikdörgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldürgil, İç Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yıgnak itgil... (Ergin 1997a: 80). 3

Ala çadırın dikilip attan aygır, deveden tülü, koyundan koç kesilerek açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi gibi geleneksel ritüellerin “Devlet Ana”da da yer aldığı görülür. Romanda, Yunus Emre, Osman Bey’in Şeyh Edebâli’nin kızını isteyeceği düşünüyör. Osman Bey’in bu düş sonrasını yapması gerekenler anlatılırken eski Türklerdeki geleneksel bir ziyafet olan toylara ve Dede Korkut’taki ifadelere atıf yapılır:

“Ertuğrul oğlu Kara Osman Beyimize selam ederim, bundan böyle, aç gezenı doyursun, yalnızcak gelenı giydırsın. Attan aygır, deveden tülü, koyundan koç boğazlasın! Ala çadırını yeryüzüne diktırsın; beyleri, yığıtleri sofrasına biriktırsın! Yeme, içme, gülme, söyleme, çalma oynama olsun! Var yürü, “Gezgin Ozan Miskin Yunus geldi, baş indirdi, bağır bastı, diz vurup bunu böyle haberledi” deyiver Kaplan Çavuş!” (DA: 222).

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda, Kan Turalı, Selcan Hatunun güzelliklerini çeşitli benzetmelerle anlatır:

*Yalab yalab yalabıyan ince tonlum,
Yer basmayup yöriyen [selvi boylum]
Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yanaklum,
Koşa badem [sıgmayan] dar ağızlum... (Özcelik 2005: 720).*

“Devlet Ana” romanındaki önemli karakterlerden biri olan Kerim, sevdiği kız Aslı’yı hayal ederken yukarıdaki manzumenin dil ve söyleyiş güzelliklerinden bazılarını kullanır:

“Yürüyende selvi boylum, bakanda ceylân bakışlum kar üstüne kan damlamış ak yanaklum, öpüştükçe soluğumu sömiiren aç ağızlum, tokuştukça etim dalayan kalkan göğüslüm.” (DA: 229).

Duha Koca oğlu Delü Dumrul boyunda, Azraille karşılaşan Deli Dumrul, korku ve şaşkınlığını şöyle ifade eder:

*“Menüm görür gözlerüm görmez oldı
Tutar menüm ellerüm tutmaz oldı”* (Ergin 1997a: 178).

Yazar, “Devlet Ana”da trans haline geçerek fal bakan Kamagan Derviş’in ruh halini anlatırken yukarıdaki söyleyiş unsurlarından yararlanır:

“Gören gözüm görmez oldu, duyan kulağım duymaz oldu” (DA: 325).

Dede Korkut’un “giriş” kısmında öğüt verici nitelikte olan aşağıdaki sözler bulunur:

*“...Kâdir Tanrı vermeyince er bayımaz....
Bir yigidiün kara tağ yumrısınça malı olsa,
yığar derer taleb eyler,
Nasibinden artuğın yeye bilmez...
Kazaguca binmeyince yol alınmaz....
Sarp yöririken kazılık ata
Nâ-merd yigit bine bilmez, binince binmese yeg”* (Özçelik 2005: 326, 328, 330).

Yazar, romanını Dede Korkut’tan alıntılıdığı öğüt sözleriyle renklendirmeye devam eder ve yukarıdaki manzumedeki dil ve söyleyiş unsurlarına eserinde yer verir:

“Bilin ki koca Tanrı vermeyince kul baylanmaz. Bir yiğidin kara dağ boyu malı olsa, kısmetinden artığını yiyebilemez. Kasılan kişi adam olmaz. Yürümeyince yol alınmaz ya, doğru yolu tutmalı... İstemeyince ele geçmez ya, helalden istemeli, haramdan değil... İğreti ata binmekten binmemek yeğ... Namert ipiyle derine inmemek yeğ...” (DA: 441).

Ömer Faruk Akün, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kompozisyon ve Tasvir” adlı çalışmasında “Dede Korkut hikâyelerinde savaş tasvirleri, klişe halindedir. Bütün savaşlar, aynı imajlar, aynı sözlerle tasvir edilir” (Akün 2006: 175) der. Bu savaş sahnelerinden biri Kazılık Koca oğlu Yigenek boyunda yer alır. Anlatıda, Oğuz beylerinin kâfirlerle savaşmaya gelişleri ve bu esnada yaşananlar şöyle anlatılır:

“Kıyan Selcük oğlu Delü Tundar yirinden turı geldi, altmış tutam süvri cıdasın koltuk kısıp ol kâfiri karşusundan süsem didi süsemedi. Kâfir tekür karmalayup zarb itdi, sünüsin çekdi elinden aldı, ol altmış batman güz ile Tundarı depere tutup çaldı. Gin diünya başına tar oldu.... Pes Kazılık Koca oğlu Yigenek taze yigitçük yaradan Allaha sığındı... Haman dem at saldı, Yil kibi yetdi, yilim kibi yapışdı. Kâfirün çiğnine bir kılıç urdı, geyimini

kiçimini toğradı, altı parmak derinliği zahm iriştürdi. Kara kanı şorladı (Ergin 1997a: 203).

Begil Oğlu Emre boyund ise, “Burnundan kanı düdük gibi şorladı” (Ergin 1997a: 224). sözleriyle bir savaş anı canlandırılır:

“Devlet Ana” romanında yazar, “Cimri” ile “Konya başpehlivanı” arasındaki vuruşmayı Dede Korkut üslubuyla anlatır ve yukarıda belirttiğimiz unsurlardan yararlanır.

“Altmış tutam kargısını koltuğuna kıştırıp at kopardı, Cimri’yi aktarırım sandı. Süsemedi. Cimridir, herifin kargısını çekti elinden aldı, kafasına vurdu, fukara pelvanın dünya gözüne zindan kesildi. Atından tekerlendi, yavuz cimri, deve gibi çökertip boynunu vurdu, kafa derisini delip yay kirişine geçirdi, sürüye sürüye alıp geldi, beylerin önüne top gibi attı-verdi. Bu kez Naip’in yetişkin oğlu çıktı. Cimri, “Katlan bre kavatoğlu, vardım,” dedi. Topuzu savurdu, denkleyemedi. Bu kez oğlan topuzlayım dedi, tutturamadı. Kılıçları çektiler, serpe serpe meydanda kılıçlaştılar. Zırhları doğrandı, kılıçları körelip ufalandı. Birbirlerinin canlarına ulaşamadılar. Kargularla su sığırı boğaları gibi birbirlerini süstüler, ol görüp biri ötekini aktaramadı. Kargular kırılınca, at üstünde pazı gücüne döndüler. Birbirlerini bükemediler. Sonunda oğlan kesildi, burnundan kan, düdük gibi boşandı. Cimri oğlanı yiğitliğine bağışladı” (DA: 442).

Kazan Bey oğlu Uruz Beyin tutsak olduğu boyda, Oğuz erenlerinin yiğitlikleri, kendilerine has özellikleri ve kâfirlerle savaşa gelişleri tasvir edilir:

“Çal kılıcun kardaş Kazan yetdüm didi. Anun ardınça görelüm hanum kimler yetdi: Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı kapup alan, altmış tutam ala gönderinin uçında er böğürden... Parasarın Bayburd Hisarından parlayup uçan... Çaya baksa çalımlu, çal kara kuş erdemli...” (Ergin 1997a: 175).

“Devlet Ana” romanında savaş sahnesinin anlatıldığı ve Pir Elvan’ın övüldüğü bölümler, Dede Korkut’ta Oğuz Beylerinin kâfirlerle savaşmakta olan Kazan’a yardıma gelişlerinin anlatıldığı bölümlerden alınmış sözlerle oluşturulmuştur. Dede Korkut hikâyelerinde birçok yerde geçen “-An sıfat fiili + kahramanın adı + yet-” şeklinde kurulan yapı ile Oğuz beyleri, çeşitli nitelikleri ve yaptıkları kahramanlıklar, sayılarak övülür. Aynı anlatış tarzını Kemal Tahir, “Devlet Ana” romanında Pir Elvanı överken kullanır:

“Çal kılıcı ağam Gündüz, yettim” dediği duyuldu... Arkadan girişti, Pir Elvan’ı övmekliğe... “Ermeni Derbendi’nde pusuları tepip yıkan, kayaları koparıp düşman başına yağdıran, nice yiğitleri ezip yaralı sırtlan gibi böğürten, tepe aşağı dağ keçisi gibi parlayıp uçan, çiğ et yiyen karakuş yumuluşlu ve de yerleri yırtan al at tepinişli Âdem Ejderhası Pir Elvan yetti heeey!” diyerek bölüğünü yürekledi” (DA: 509).

Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek boyunda, Banı Çiçek, nişanlısı olarak bildiği Beyrek'i yiğitlik konusunda denemek ister. İki nişanlının mücadelesi sonucunda Banı Çiçek yenilir, hikâyede Beyrek ile Banı Çiçek'in güreşmeleri ve Banı Çiçek'in yenilgisi şöyle dramatize edilir:

“Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamasın aldı, emçeginden tuttu. Kız koşındı. Bu kez Beyrek kızun ince biline girdi, bağdadı arhası üzerine yire urdu. Kız aydur: Yiğit Pay Piçeniün kızı Banu çiçek menem didi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü parmağından altun yüzüğü çıkardı kızun parmağına kiçürdi” (Ergin 1997a: 123).

Romanda Aslıhan, sevdiği adam olan Kerim'le yakınlaşırken Cinli Nefise'nin anlattığı “Dede Korkut masalı” aklına gelir:

“Söğüt'ün en utanmaz karısı Cinli Nefise'nin, Dede Korkut masalından ballandırarak anlattığı yeri hatırlıyordu: “Oğlan, kızı alıcı kuş gibi kaptı, kaldırıp yatağa vurdu, koca Tanrı yarattı demeyip yolup soyup bastırdı. Önceleri nazlanıp istemeze vurup kaçınan kız, giderek oğlanın tadını alıp kızıp azıp bunca yılın ergen açlığı kabarıp doyması kalmayıp koşuldu. Darısı hepimizin başına, hey avrat takımı, bunlar, böylece, iriğundan yakınından sürüştüler, gizli yerlerinden elleştiler, dil verip dil alıp emiştiler, üstte altta boğuşarak eziştiler. Sönmez ateşlere girip çıkıp bunalıp gök terlere batıp ayılıp soluklanıp daldılar, otuz iki oyunu ve yirmi bir düzeni ardı ardına ulayıp ‘Pes edene yuf’ diye ant içip dilden elden belden düşene kadar uğraştılar. İki de inatlaşıp pes etmedi. Halden düşüp biri sağa, biri sola devrildi. Kızdır aklı başına gelmesiyle, başladı çırpınıp yolunmaya... ‘Bre kavat kızı anaaa... Bunun tadı böyleymiş de, neden beni ere vermedin on birimde, on ikimde?.. Neden beklettin on dördüme kadar?’ diye sövdü, siydi, yemin içti ki, ölene dek helâllük vermeye anası gâvura...” (DA: 482).

Aslıhan'ın “masal” olarak nitelendirdiği yukarıdaki metin, Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda, Beyrek ile Banı Çiçek arasında yaşananların değiştirilmiş şeklidir.

Görülüyor ki, Kemal Tahir, Dede Korkut içeriğinden oldukça fazla yararlanmış; hikâyelerde yer alan sözleri bazen aynen bazen değiştirerek romanında kullanmıştır. Dede Korkut dil ve söyleyişleriyle benzer nitelikler taşıyan tüm bu öğeler, Dede Korkut soluğunun romanlara ne şekilde yansıtıldığını gözler önüne sermiştir.

Ayrıca yazar, “Dede Korkut sazı”, “Korkut Ata devri”, “Dede Korkut masalları” gibi ifadeleri sembolik olarak eserinde kullanmıştır.

- *Beri bak Kerimcan, Dedem Korkut sazına alınacak ve de tarihlerle yazılacak mesele bizdedir* (DA: 513).

- *Bildiğin Korkut Ata devri...*

- *Dede Korkut masalları okuyan Gurbet Abdalı* (DA: 438).

Söğüt'ün en utanmaz karısı Cinli Nefise'nin, Dede Korkut masalından ballandırarak anlattığı yeri hatırlıyordu (DA: 482).

Sonuç

Yazar, “Devlet Ana” romanında iki yerde Dede Korkut destanî hikâyelerini “masal” diye adlandırır. Bu durumun yazarın halk ağzı ve söyleyişini yansıtma çabasından kaynaklandığı düşüncesindeyiz.

Dede Korkut hikâyelerindeki anlatım tarzlarının, soylamaların “Devlet Ana” romanının dil ve üslûbuna etkisi oldukça belirgindir. Yazarın Dede Korkut hikâyelerini okuyup incelediği ve bu hikâyelerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu etkilenişin, 13. yüzyıl sonu Anadolu tarih ve coğrafyasının anlatıldığı “Devlet Ana” romanında kullanılması, yazarın başarısı sayılmalıdır.

Kemal Tahir'in tarihî bir roman olan “Devlet Ana” romanına monte ettiği Dede Korkut soylamaları, dil ve söyleyiş özellikleri esere, zengin bir içerik kazandırmıştır. Romandaki olay akışlarının anlatımı, kahramanların kişisel özelliklerinin tasviri, sıklıkla bu zengin Dede Korkut malzemesinden yararlanılarak yapılmıştır. Yalnız yukarıda Dede Korkut metinlerinden ve “Devlet Ana” romanından karşılaştırmalı olarak örneklerini verdiğimiz çoğu kalıp söz ve manzum tasvirlerin, sadece Dede Korkut anlatılarına mahsus bir dil özelliği olmadığını, Türk destanlarından bu yana halk hikâyelerinde ve masalarda kullanıldığını, bir bölümünün günümüz halk ağzında yaşadığını belirtelim. Geçmiş destan dönemlerine uzanan geleneksel anlatı kalıplarının roman düzleminde kullanılması, sözel anlatı kalıplarının dilsel zenginliğini ve gücünü göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Dede Korkut'ta yer alan 12 boyun tamamının, az veya çok, “Devlet Ana” romanının dil ve üslup özelliğinin oluşumuna etki ettiği görülür. Esere yansıyan dil ve söyleyiş unsurları incelendiğinde bu etkinin en çok Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek boyuna ait olduğu dikkati çeker. Yazar, tarihî bir üslup oluşturma düşüncesiyle Dede Korkut metinlerdeki klişe söyleyişleri romanının dokusuna işlemiş; kahramanlarını Dede Korkut nidasıyla konuşturmuş, tasvir etmiştir.

Yazar, ayrıca, Dede Korkut'ta görülen zengin kültür hazinesini modern romanda kullanmayı başarmıştır. Eski Türk geleneklerinden biri olan değerli hayvanlar kesilerek yapılan toy, kadın sadakati, ölüm karşısında gösterilen sabır ve daha birçok kültür unsuru Dede Korkut coğrafyasından sıçrayarak roman vadisinde, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde yaşayan roman kişilerinin duygu, düşünce ve anlayışını yansıtmakta kullanılmıştır.

Notlar:

1. Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunun sonundaki Oğuzname şöyledir:

*Anlar dahı bu dünyaya geldi kiçdi
Kavran kibi kondı köçdi
Anları dahı ecel aldı yir gizledi
Gelimli gidimli dünya
Son uçı ölümlü dünya (Ergin 1997a: 94).*

Kazan Beğ oğlu Uruz Beğin tutsak olduğu boyun sonundaki Oğuzname,

*“İmdi kanı didüğüm big erenler
Dünya menüm diyenler
Ecel aldı yir gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Ahır son uçı ölümlü dünya (Ergin 1997a: 176).*

dünya nimetlerinin geçiçiliğini ifade eden yukarıdaki sözlerle ve dualarla tamamlanır.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda

*İmdi kanı didüğüm big erenler
Dünya menüm diyenler
Ecel aldı yir gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son uçı ölümlü dünya (Ergin 1997a: 198).*

sözlerine yer verilir.

Salur Kazan'ın tutsak olduğu boydaki Oğuzname,

*Kanı ögdüğümüz big erenler
Dünya menüm diyenler
Ecel aldı yir gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli Gidimli dünya
Son uçı ölümlü dünya (Ergin 1997a: 243).*

şeklinde tamamlanır.

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu ve Beyrek'in öldüğü boydaki oğuzname,

*Kanı didüğüm big erenler
Dünya menüm diyenler
Ecel aldı yir gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli didimli dünya*

Son uçı ölümlü dünya (Ergin 1997a: 251).

şeklinde tamamlanır.

Uşun Koca oğlu Segrek boyunda yukarıdaki manzum ifadelerin yerine kısaca “Evvel ahır uzun yaşun uçı ölüm” (Ergin 1997a: 233). denilir.

2. Dede Korkut hikâyelerinde bir dileği olan -özellikle bu erkek çocuk sahibi olmaktır- beyin insanların hayır duasını almak maksadıyla ulu toy düzenlediği anlatılır. Bu toylar, bey oğulların ilk ava çıkışlarının dönüşlerinde ve evlilik törenlerinde de yapılmaktadır. “Attan aygır deve- den buğra, koyundan koç kesilerek yapılan bu törenler Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda erkek çocuk sahibi olmak ve bey oğlunun ilk avı dönüşü maksadıyla iki kez düzenlenmiştir. Kazan Bey oğlu Uruz beyin tutsak olduğu boyda Burla Hatun, oğlu Uruz’un ilk avı dolayısıyla toy töreni hazırlamıştır. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda, Kan Turalı’nın evlilik töreninde, Uşun Koca oğlu Segrek boyunda ise Segrek’in evlilik töreninde ve Egrek’in tutsaklıktan kurtulması amacıyla böyle bir toy düzenlenmiştir. Dış Oğuzun İç Oğuz’a asi olduğu ve Beyrek’in öldüğü boyda ise Taş Oğuz beyi Aruz, kendisine bağlı beylere bu şekilde bir ziyafet vererek onlara Kazan’a karşı birlik olma çağrısı yapmıştır.

3. Dede Korkut metinlerinin okunuşu ile ilgili önemli hususlara dikkati çeken Ahmet Doğan, “Dede Korkut’u Yeniden Okumak 2” adlı makalesinde (Doğan 2004: 83) Dresden nüshasında geçen “atdan aygırdan deveden buğra koyundan koç” şeklinde ifade edilen kalıp söyleyişteki yanlışlığa vurgu yapar ve doğrusunun Vatikan nüshasındaki “atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç” şeklinde olması gerektiğini ve bu yüzden Dede Korkut okumalarında bu söyleyişin geçtiği bölümlerde Vatikan nüshasının tercih edilmesini önerir.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk (2006), “Dede Korkut Hikâyelerinde Kompozisyon ve Tasvi”r, *TÜBAR XIX-/2006- Bahar*, s: 121-192).
- AKTAŞ, Şerif (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERCILASUN Bilge (Tarihsiz), *Kuruluş Devrini Konu Alan Romanlar Üzerine*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1997a), *Dede Korkut Kitabı I* (Giriş-Metin-Faksimile), TDK Yayınları 169, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1997b), *Dede Korkut Kitabı II* (İndeks-Gramer), TDK Yayınları 219, Ankara.
- DOĞAN, Ahmet (2004), “Dede Korkut’u Yeniden Okumak 2”, *TÜBAR XVI-/2004, GÜZ*, s: 69-84

- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- KAÇALİN, Mustafa S. (2006), *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2005), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- SEZER M. Abdulbasit (2010), *Murathan Mungan ve Halk Bilimi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara.
- TAHİR, Kemal (2006), *Devlet Ana*, 2. Basım, İthaki Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları: 1457, İstanbul.
- TEZCAN Semih; Boeschoten Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları: 1441, İstanbul.
- TOPÇU Mümin (2008), *Yaşar Kemal'in Eserlerindeki Halk Bilimi Unsurlarının Tespiti* (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Diyarbakır.